

shvatanje životnog ciklusa

u magijsko – religijskoj praksi srpskog naroda

bojan jovanović

Istraživanje magijsko-religijskih sadržaja tradicionalne kulture implicira i pokušaj osvetljenja osnovnih bazičnih shvatanja o ljudskom životu. Iako su ova shvatanja u najneposrednijoj vezi sa osnovnim oblicima duhovne kulture jedne zajednice ona se ne iskazuju na manifestnom planu predstava i mišljenja kao neki racionalizovani sistem. Njihova osnovna strukturalna logika se otkriva kao rezultat jednog šireg istraživanja magijskog aspekta obreda prelaza pojedinca prilikom njegova rođenja, sklapanja braka i odlaska sa ovog sveta.

Sasvim konkretni ciljevi magijskih radnji najizraženiji su u aktivnostima koje neposredno prethode ovim obredima. Magijska komponenta predobrednih radnji je najizraženija u ravnim njihovim eksplisitne svrhe, potvrđene formalnom analizom razmatranih ritualnih sadržaja. Međutim, zavisno od cilja u kontekstu postojeće prirodne, proizvodne i socijalne realnosti otkriva se i njihovo latentno značenje.

Nastojanje pojedinca da shodno svojim ličnim osećanjima i potrebama posredstvom ljubavne magije utiče i na njihovo zadovoljavanje ukazuje i na socijalnu dimenziju latentnog značenja ove predobredne prakse koja će svoju dominantnost potvrditi i u samom svadbenom obredu. U prazničnom modelu ovog obreda kršenje uobičajenih normi socijalnih odnosa je u funkciji potvrđivanja i afirmacije potisnutih i postojecim patrijarhalnom društvenom hijerarhijom marginalizovanih pojedinaca. Iako se tokom obreda ukazuje delom i na mogućnost novih i pravičnijih društvenih odnosa, apoteoza društveno marginalizovanih pojedinaca je samo vid utehe u okviru prolaznog ispravljanja postojećih strukturalnih protivrečnosti društva. Utopijska i ideološka dimenzija ovog obreda predstavlja način održavanja postojećih društvenih načela i važećih kriterijuma društvene strukture.

Rezultati formalne analize obreda povodom rođenja i smrti otkrivaju da je suštinski rituálni proces vezan za prelazanje iz jednog u drugi svet, iz htionskog u ovozemaljski i iz ovozemaljskog u htionski. U tom smislu i magijski aspekt ovih radnji ima prvenstveno za cilj uspostavljanje određenog odnosa prema ritualnom subjektu u stanju njegove statusne neodređenosti. Ova nedefinisanost se iskazuje najpre u prirodnom smislu jer je ritualni subjekt u liminalnoj obrednoj fazi situiran između ovozemaljskog i htionskog, a potom i u socijalnoj ravnini jer je njihov položaj i društveno neodređen. Zbog ovog stanja statusne neodređenosti i nepripadanja utvrđenim pojmovnim kategorijama profane realnosti ritualni subjekt se smatra svetim. Pojam svetog, svakako uključuje u ovom smislu i latentno značenje nečistog jer ono izražava i granično stanje koje objedinjava istovremenu pripadnost različitim svetovima i ulogama. Moć pripisivana ritualnom subjektu u ovoj fazi prelaza iz jednog statusa u drugi je način razumevanja njegove statusne neodređenosti koja određuje i ambivalentno ponašanje okoline, odnosno učešnici rituala prema njemu. Njegova ranjivost, ugroženost od drugih je i činilac rizika za druge. Dok se ugroženost od drugih iskazuje u mitskoj projekciji zlih sila koje mu prete, dotele se opasnost za druge izražava kroz predstavu o inkarniranoj sili u njemu samom. Magijskom praksom se uspostavlja odnos sa ritualnim subjektom i njemu inherentne mistične, tajne, neodredene magijske sile.

Protoutopijski karakter magijskih postupaka implicira i određene znatno šire saznajne horizonte o svetu, ljudskom životu i društvu. Analiza ritualnih sadržaja ukazuje i na izvesna saznanja u narodnim predstavama koja se mogu dovesti u vezu sa višim saznajnim pretpostavkama o svetu i položaju pojedinca u njemu.

Rituali kao specifične forme simboličkog ponašanja čiji sadržaji odslikavaju objektivnu realnost iskazuju se i kao način prevladavanja konkretnih, ograničenih predstava i modus transcendiranja saznajnih granica.

Naime, dok je na manifestnom nivou izražen eksplisitni cilj rituala koji prvenstveno korespondira sa dominantnim magijsko-religijskim predstavama zajednice, na nivou latentnog značenja rituala i njegove magijske svrhe otkrivamo osim njegove socijalne relevancije u okviru relacije ritualni subjekt — zajednica i makro strukturu obreda prelaza u životnom ciklusu pojedinca. Na planu ove makro strukture magijsko-mitske forme se javljaju kao nosioci viših, apstraktnejih saznanja o svetu.

Ukoliko je dolazak na svet početak, obzorje životnog luka, odlazak u drugi svet je trenutak zatvaranja životnog ciklusa. Gledano, dake, šire u kontekstu celokupnog životnog ciklusa, rođenje i smrt su dva najkarakterističnija trenutka kojima započinje i završava čovekov život. U odnosu na dominantne tradicijske predstave, rođenje i smrt su najneposrednije povezani sa onim svetom iz kojeg se dolazi, odnosno u koji se odlazi. Prema predstavama našeg, ali i drugih naroda onaj svet je svet mrtvih, htionski svet.

Trenutak rođenja je, u ovom širem smislu, dolazak na ovaj iz tog drugog sveta, pa su zato separacije od htionskog vrlo izražene radnje u

obredu povodom ovog čina. Gledano iz iste perspektive i trenutak smrti je odlaženje sa ovog sveta, pa se u tom smislu i samrtni ritual može razumeti kao svojevrstan ritual agregacije u htionski svet. Ukoliko bismo grafički prikazali ove momente onda bi makro struktura obreda prelaza izgledala ovako:

rođenje smrt

Drugi svet je dakle taj koji prethodi rođenju i sledi nakon smrti. Ukoliko je obred povodom rođenja, odnosno smrti način separacije, odnosno agregacije u htionski svet, onda je liminalna faza između ovih tačaka vremensko-prostorni kontinuum u kome se odvija sam život. Iz ovog šireg pogleda mogu se jasnije sagledati uloga i značaj mitskih predstava u ritualima dolaska, odnosno odlaska sa ovog sveta.

U hipotetičkom polukrugu životnog ciklusa pojedinca, tačka smrti kao i trenutak rođenja predstavljaju najneposredniju vezu sa htionskim svetom. Ova veza je prvenstveno izražena u značenju ritualnih sadržaja koji i u ravnim mitskim projekcijama iskazuju dominantnost svojih htionskih obeležja.

Komponenta mitskog u ovim ritualima izražena je kroz njenu neposrednu povezanost sa htionskim svetom. Bića čija se egzistencijalnost aktualizuje tokom trajanja ovih rituala nose u sebi sve karakteristike drugog sveta čiji su atributi dijametralno suprotni uobičajenim ovozemaljskim parametrima. Naime, svojstva tog drugog sveta većnost i nepromjenjivost identična su karakteristikama vezanim za narodne tradicijske predstave o čovečjoj duši. Animističke karakteristike ovih predstava proističu iz osobnosti šireg konteksta naše paganske religije zasnovane na magiji i animizmu.

Prolaznost ovozemaljskog i većnosti htionskog izražena je i kroz dijametralnu opoziciju dva sveta: ovozemaljskog i htionskog. U tom smislu se i htionski u odnosu na ovozemaljski svet prikazuju kao njegova inverzija. Predstave o »drugom«, htionskom svetu pokazuju se kao u ogledalu, odnosno kao u cameri obscuri čija izvrnuta slika, projekcija ovozemaljskog očrtava tradicijsku ideologiju smrti.

Magijsko-religijska praksa izražava nastojanje za ovladavanjem i kontrolisanjem realnosti, izvan postojećih proizvodnih, kulturnih i životnih ograničenja. Međutim, stvoreni oblici ove prakse postali su determinanta tradicijskog načina ponašanja.

Verovanje da po magijskom principu analogije mnoge pojave iz prirode imaju odgovarajuće dejstvo na čoveka i njegov svet, implicira predstavu o relevantnosti međuzavisnosti mikro i makrokosmičkih struktura. Međutim, kontraproduktivnost ove ideje se ogleda u podvrgavanju uticaju demona analogije koji postaje bitan činilac ograničenja egzistencijalnog i duhovnog horizonta. Iako, možda, nakon ovih zaključaka naše shvatanje magije u okviru tradijske kulture Srbija neće biti isto kao pre, problemi postavljeni osnovnom temom ovog napisa, nisu tajanstveni kojima imaju samo jedno rešenje. Njihova kompleksnost implicira i mogućnost većeg broja odgovora, pa zato i iznete zaključke treba razumeti samo kao izvesna rešenja koja ne isključuju mogućnost nekih drugih, drugačijih i možda sasvim suprotnih odgovora, od naših.

portret

nebojša cvetković

KRAJ KRAJ KRAJ

prelazila je rukom preko tepiha
osećajući pod jagodicama prstiju senke ko zna od kada koraka
prelazila je obrazom po parketu
osećajući kako je talasi daljina preplavljaju
i stežu i parališu joj telo deo po deo
prelazila je pogledom po prozoru
i kiša je udarala po staklu
i zvona su zvonila u taktu
kraj kraj kraj
(a kraj nije, nesvesna sablast
a kraj nije sablast, željna okova
i kuke kroz srce)
kraj kraj kraj

PORTRET

Ponekad me tako fasciniraju bubašvabe
video sam jednu kako miruje ispruženih
zadnjih i savijenih prednjih nogu
ličila je na mitraljez na postolju onako dostojanstvena i crna
uzeo sam aparat i slikao je
pa je posuvši baygonom rekao

Budi mi umetnost
umri pre no što se rodiš